

DURAY MIKLÓS

Önigazgató kisebbségek

Reflexiók

AMERIKAI TAPASZTALATOK

Amerikai utamat tulajdonképpen a véletlennek köszönhetem. Meghívást kaptam a pennsylvaniai Indiana Egyetemtől, s mivel az elmúlt évtized fáradalmi és megpróbáltatásai után igencsak szükségét éreztem a testi-lelki felfrissülésnek, az aktív pihenésnek, a meghívást el is fogadtam. Pihenni mentem oda, de végül ennél jóval többet adott ez az utazás: rájöttem, ha társadalmi feladatokat akarunk vállalni, óhatatlanul meg kell ismernünk az országunk határain túli életet, különben előrelépés helyett inkább csak visszafejlődésre leszünk képesek. Úgy vélem, külföldi tapasztalatok nélkül a progresszív szellemiségű munka elképzelhetetlen.

Amerikában nem sokat értenek Közép-Európa kisebbségi kérdéseire, ott ugyanis ilyen kisebbségi kérdés nincs, legfeljebb az indián kérdés, de azt egészen másképp érzékelik. Előadásaim során egyszer fordult csak elő, hogy egy fiatal amerikai felfogta a mi kisebbségi helyzetünk lényegét, ti. azt, hogy ugyancsak egy új államalakulat által elnyomott népről van szó. Az amerikaiakat a feketék kérdése foglalkoztatja, de az alapvetően más, mint a mi problémáink, ott ugyanis a megkülönböztetés megszüntetéséről van szó, ellenben mi egyfajta pozitív megkülönböztetésre törekszünk. Ezért a „négerkérdés” aligha lehet alkalmas a közép-európai nemzeti kisebbségek sorsának megértésére, bár a feketékhez való viszonyt illetően az amerikaiak a toleranciát helyezik előtérbe, s ez számunkra is alapkérdés.

A hátrányos megkülönböztetés teljes felszámolása egyértelműen a tolerancia kérdése. A feketéket illetően az állami politika nem a legszerencsésebb, mivel a megfontolatlan támogatások rendszerével végeredményben a néger társadalom lezüllesztését érték el. Ez esetünkben azt jelentené, hogy Csehszlovákiában minden magyart fölvesznek az egyetemre, mivel a magyarok kisebbségben vannak, s ezzel ugyan elérnék, hogy az egyetemen is 12%-nyi magyar legyen - Szlovákia lakosságának 12%-a magyar -, de az alapvető problémákat nem oldanák meg. Felfújnak egy szappanbuborékot, ám azt az első fuvallat, az első légmozgás szétpukkasztaná.

Az összevetésnek nincs sok értelme, ám az elképzelhető, hogy az etnikumok állami támogatásának intézményes formái, melyek Amerikában s főleg Kanadában léteznek, nálunk is alkalmazhatók lesznek. Gondolok itt az állami szintű támogatási intézményeket létrehozó multikulturális minisztériumokra, a kulturális tevékenység helyhatósági támogatására, a könyvtárhálózat kiépítésére, melyben az etnikumok nyelvén íródott könyvek is jelen vannak, az olvasók igényeinek megfelelő arányban, legyen szó német, holland vagy éppen kínai könyvekről.

IDŐSZERŰ ELMÉLETI PROBLÉMÁK

Induljunk ki abból, hogy a kisebbség nemcsak matematikai fogalom, hanem - és elsősorban - politikai is - tehát azok élnek kisebbségben, akik kevesebb joggal rendelkeznek, másodrendűek, hátrányosan megkülönböztetettek, s mindebből következően a kisebbség eleve önkorlátozó is, hiszen az önkorlátozás hiányában fellázadna az elnyomás ellen. Ebből következően az elnyomás ellen csak békés, politikai eszközökkel harcoló kisebbség eleve önkorlátozó. Úgy vélem, ebben a viszonylatban az önkorlátozás igényét elsősorban a többséggel szemben kell megfogalmaznunk, hiszen ha a demokráciát a többség uralmának fogjuk fel, akkor a demokrácia is kisebbségelnyomó. A többségnek kell korlátoznia magát, hogy ez ne így legyen.

Vitatott kérdés az is, hogy a kisebbségnek hatalmi harcokban kell-e megfogalmaznia követeléseit. Nézetem szerint a kisebbség egy toleráns demokráciában sem lehet a hatalmi harcok eredményes résztvevője, hiszen nem valószínű, hogy egy kisebbségi - esetleg egy nemzetiségi - párt kormányt alakíthatna. E kérdésből a hatalmi harc problematikáját ki is zárnam. Az önmegvalósítását hatalmi harcok keretében elképzelő kisebbség vagy a kormánypárt kiszolgálójává, kollaboránssá válna, vagy vesztes lenne. Ezért más irányban, a jogok megfogalmazásának, a politikai partnerek keresésének, a kollektív jogok kivívásáért folytatott harcban nélkülözhetetlen szövetségesek megkeresésének irányában kellene aktivizálnia. A kisebbség a hatalmi harcban szinte biztosan alulmarad.

A kisebbséget védelmező kollektív jogokat akár többletjogoknak is nevezhetnénk, de e kérdésben aligha a marxizmushoz kell fordulnunk. A kisebbségvédelem elsősorban logikusan megalapozott politikai felépítmény, s a kisebbségvédelem korántsem érheti be egyéni jogok érvényesítésével, a kollektív jogokat is meg kell fogalmaznia. Véleményem szerint a kisebbségek egyenjogúsítása, az egyenlő lehetőségek megteremtése, maga a kisebbségvédelem elképzelhetetlen kollektív jogvédelem nélkül. Ha a kisebbséget nem kollektívaként fogalmazzák meg s ha problémái, kulturális, iskolaügyi stb. kérdései nem egy öngazgatási folyamaton belül rendeződnek, akkor etnikumként, kulturális entitásként gyakorlatilag szétesik, mert épp az őt megkülönböztető, számára leglényegesebb kérdésekben képtelen lesz az öngazgatásra.

Igaz, a többség lokális túlsúlya intézményesülésének veszélye jelen van az öngazgatásban, de ha abból indulunk ki, hogy a jól működő nyugati demokráciák voltaképpen az öngazgatáson alapulnak, akkor látjuk, hogy valószínűleg a felépítményben van a hiba. Például Jugoszlávia esetében nyilván az a probléma gyökere, hogy ott nincs demokrácia, s az öngazgatás egy nem demokratikus államban nem működhet jól. Az öngazgatási rendszer sikeres működésének feltétele a pluralizmus, mert ha a rendszerből hiányoznak a szélsőségeket ellensúlyozó, elimináló partnerek, politikai erők, akkor hiányzik az igazi politikai együttműködés, és az öngazgatás nem működhet jól. Funkcionálásához, eredményességéhez szükséges a játékszabályok, a játékszabályokat ellenőrző intézmények és politikai erők kialakulása.

A MAGYAR-SZLOVÁK KÖZELEDÉS LEHETŐSÉGEI

A magyar kisebbség nem tehet olyan lépéseket, amelyek egyértelműen szembeállítanák a szlováksággal. Ez korántsem taktikai kérdés, hanem alapvető érdek, hiszen a mai szlovákiai magyarság olyan régióban él, ahol a lakosság hetven évvel ezelőtt csaknem teljesen magyar volt, ma pedig kb. 70-75%-ban az, tehát ezen a területen a 600 000-700 000 magyar mellett 200 000-250 000 szlovák is él, Pozsonyt és Kassát leszámítva, mivel a két város jelentősen változtatna az arányokon. A kisvárosok és a falvak területén azonban mintegy 75:25 az arány. Ennek két oka van: egyrészt a húszas évek elején elkezdett tervszerű és szervezett betelepítés, másfelől a hatvanas évektől kezdődő ipartelepítés, melynek következtében ugyancsak nagyszámú szlovák lakos telepedett le színmagyar helységekből. Ez oda vezetett, hogy egyre több magyar fiatal kötött vegyes házasságot, aminek következtében az etnikai, nemzetiségi határ mindinkább elveszíti geográfiai jellegét és sok esetben társadalmi vagy éppenséggel családokon belül húzódoó határrá változik. Ezzel a ténnyel számolni kell s a helyzet erőszakos megváltoztatására irányuló törekvéseket örültségnek kéne tekintenünk, hiszen az ilyen törekvések fasiszta módszerekhez vezetnének. Csakis a tolerancia teszi lehetővé, hogy politikai megoldást tudjunk elérni. Nézetem szerint ki kell dolgozni az együttélés programját, meg kell teremteni az együttélés politikai alapjait, meg kell találni a támogatóit a politikai életben, s ez szerintem csak egy párt révén képzelhető el, olyan politikai párt segítségével, mely egyaránt képviseli a régiót, a kisebbségi jogvédelmet, a kollektív jogvédelmet,

felvállalja az együttélés programját, a terület iparfejlesztésének, gazdaságfejlesztésének gondjait, természetesen a térség adottságaihoz mérten.

A CSEHSZLOVÁKIAI MAGYARSÁG AKTUÁLIS HELYZETE

A csehszlovákiai magyar társadalom már 1945-től kezdődően a szétesés állapotában él. Első csapásként megfosztották az értelmiségétől, majd diszkriminatív rendelkezésekkel sújtották, később pedig a rejtett elnyomással illetve a szervezett asszimilációval kellett szembenéznie. Mindennek következtében társadalmi szerkezete megbomlott, társadalmi élete megbénult. A csehszlovákiai magyarságot a széthullás fenyegette, ám az 1989. november 17-i események után, a magyarok vidékeket járva rájöttem, hogy politikai gondolkodását illetően mégsem szenvedett olyan súlyos károsodásokat, mint a társadalmi életben. Az emberek egymás után jönnek rá arra, hogy a csehszlovákiai politikai élet pluralista irányú átrendeződése során a csehszlovákiai magyarság kénytelen lesz elkötelezetten politizálni, hacsak nem akar kiszorulni a politikai életből. Fiatalok és idősek egyaránt rájöttek, hogy pártra, párt révén folytatott politizálásra lesz szükség, s ebből is meggyőződhettem róla, hogy a csehszlovákiai magyarság politikai érettsége lényegében megmaradt, tehát - érzésem szerint - valamiképpen kapcsolódni tudna a két háború közötti politikai élethez.

Megállapítható, hogy az államilag szervezett elnyomás és asszimiláció is visszaszorítható, ha az öngazgatás rendszerén belül egy gazdasági öngazgatás is érvényesülni fog, tehát ha a civilizációs előrelépésnek nem lesz előfeltétele a többségi nemzetbe való beolvadás. A két világháború között minimális volt az asszimiláció, mert a csehszlovákiai magyarság egy önálló, öngazgatási rendszerben élt, volt saját politikai élete, saját polgársága és értelmisége. Az állami szinten szervezett és irányított asszimiláció azért tudott most így előretörni, mert az értelmiség elűzésével a csehszlovákiai magyarságot lefejezték, s kialakult egy kontraszelekció: akik nem tudták elfogadni a gazdasági és a civilizációs elnyomást, azok megpróbáltak szabadulni, de ez csak asszimiláció vagy az elköltözés útján volt lehetséges. Nos, ha az országban ismét megvalósul az intézményes demokrácia, a társadalmi, politikai és gazdasági öngazgatás rendszere, akkor véleményem szerint lelassul az asszimiláció folyamata.

KISEBBSÉGVÉDELMI TEENDŐK

Már a korábbi években az a meggyőződés alakult ki bennem, hogy ha a kisebbségi kérdés kizárólagos belüggé válik - miként 1945 után -, akkor a kisebbség teljesen ki lesz szolgáltatva az egyes országok kénye-kedvének, tehát ha az adott államban demokratikus erők kormányoznak, akkor a demokratikusabb megoldások kerülnek előtérbe, ha azonban nem demokratikus erők vannak hatalmon, akkor kevésbé demokratikus, vagy egyszerűen diktatórikus módszereket alkalmaznak. Ezeket az erőket csak akkor lehet - bizonyos mértékig - meghátrálásra kényszeríteni, ha a kisebbségek elnyomásának kérdése a nemzetközi politika kérdésévé válik, ha a probléma nemzetközi fórumokon is felmerül. Ennek igazságát saját bőrömön is tapasztaltam, hiszen kétszer voltam börtönben s mindkét alkalommal a nemzetközi szolidaritásnak köszönhetően szabadultam ki.

A nemzetközi kisebbségvédelem nélkül az országhatárok közti kisebbségvédelem is nehéz. Azt, hogy a nemzetközi politikában és egyezményekben miképp fog megfogalmazódni a kisebbségvédelem, alapvetően nem tudjuk befolyásolni. Tény, hogy ma már jóval előbbre vagyunk, mint húsz vagy harminc évvel ezelőtt; nemzetközi konferenciákon, a helsinki folyamat részeként egyre konkrétabb formákat ölt a kisebbségek védelme, ha nem is az intézményesítés, de legalább az elvi állásfoglalás szintjén. Legutóbb ez év januárjában Prágában volt egy nemzetközi konferencia az Emberi Jogok Nemzetközi

Regio – Kisebbségtudományi Szemle 1. évf. 2.sz. (1990. április)

Föderációjának rendezésében, s itt olyan határozatot fogadtak el, mely hitem szerint nagyot lendíthet majd a kisebbségvédelem internacionalizálásának ügyén. A konferencián arról volt szó, hogy a kisebbségvédelemnek alapokat adva a kérdés bekerüljön a nemzetközi okmányokba is, és az egyes országok a konferencia ajánlásait joggyakorlatukba is átültessék. Ezek az ajánlások főleg azt célozzák, hogy a törvényhozó szervezetben vagy e szervezet mellett hozzák létre a kisebbségek képviseleti szerveit, hogy az egyes országok parlamentjei mellett létrejöhessenek olyan, a kisebbségek képviselőiből álló testületek, amelyek maguk dönthetnének a belső ügyekben. Valóban ez a kisebbségi kérdés egyik legérzékenyebb pontja, ám biztosításának mikéntje ma még megoldatlan.